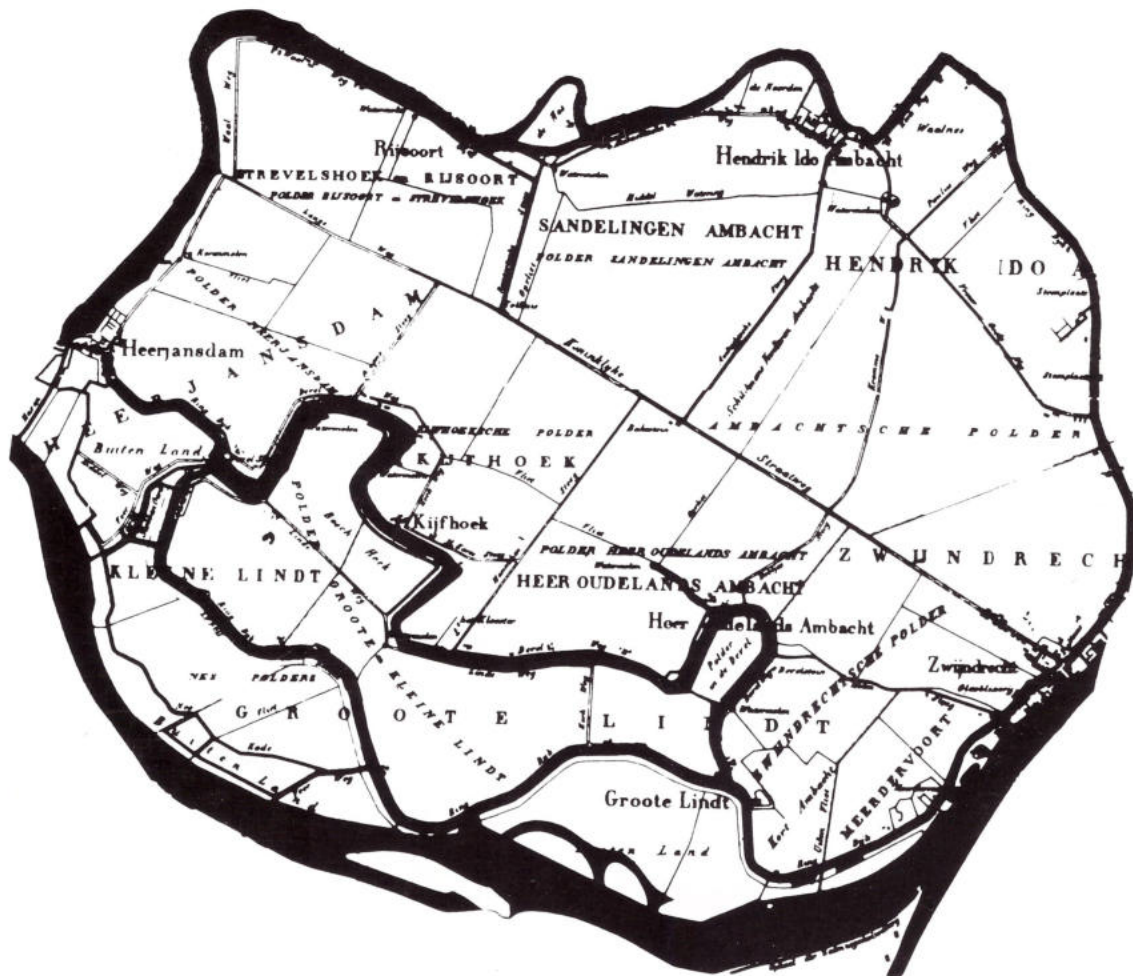

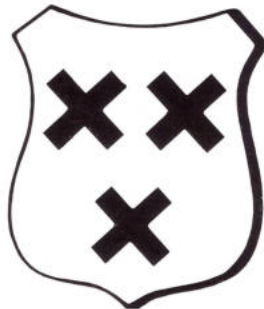
Swindrecht Were

Heerjansdam

Hendrik Ido Ambacht

Zwijndrecht

Uitgave van: Historisch Genootschap, Hendrik Ido Ambacht
 Historische Vereniging, Zwijndrecht
 Jaargang 5 nr. 2
 november 1991

Swindrecht Were

I N H O U D :

Een watermolen in de Zwijndrechtse Waard in 1339	blz. 2
Floris Groeneveld (1898-1970)	blz. 9
De Noord	blz. 14
Sluizen en havens van Heerjansdam	blz. 27
Het rechtelijk archief van Zuid-Holland	blz. 35
Colofon	blz. 36

*

In Swindregt Were Jrg.4 nr 2 is een artikel geplaatst van de heer K. Brinkman uit Heerjansdam, met als titel: Een watermolen in de Zwijsdrechtse Waard anno 1339.

Dit artikel trok o.a. de aandacht van de heer J. van der Es uit Ridderkerk, die er een reactie op schreef waarin een andere zienswijze wordt geformuleerd. In dit blad glaan wij tot publikatie daarvan over. Het leek de redaktie juist om vooraf de heer Brinkman hiervan in kennis te stellen, opdat hij, eveneens in dit nummer, een commentaar zou kunnen schrijven.

De beide zienswijzen komen de lezer zo in hetzelfde blad onder ogen.

De redaktie

EEN WATERMOLEN IN DE ZWIJSDRECHTSE WAARD ANNO 1339

2

Graag wil ik hiermede reageren op de bijdrage van de heer Brinkman in Swindregt Were, Jrg.4 nr. 2. Hier en daar rammelen de gegeven feiten, ondanks de zorgvuldigheid waarmee de heer Brinkman pleegt te argumenteren.

In de eerste plaats is de geachte auteur uitgleden over de kaart van Margadant uit 1848, die de situatie van zo'n 500 jaar vroeger niet correct weergeeft. Hij had beter kaart 235a A R A Inv. Putters kunnen nemen, die het wegenplan van vóór 1821 laat zien.

In 1339, waarover gesproken wordt, was er zuidelijk langs de Waal slechts één weg van Strevelshoek tot aan Oostendam. Daaraan stonden in de heerlijkheid Rijsoord enkele woningen. In 1514 (zie de "Informacie") was hun aantal aangegroeid tot 13, en in 1557 (10e penning) tot 15.

Om deze ongeplaveide weg "Hoofdstraat" van Rijsoord te noemen, is wat al te suggestief en bovendien draaide de weg aan het einde van wat nu Schalksedijk heet helemaal niet naar het zuiden af. Hij liep gewoon recht door in Adriaan Pietersambacht (later Sandelingenambacht genoemd).

Wel kwam op dat punt een haakse aansluiting van wat toen de Molenweg heette. Doordat er meer molens waren in de Zwijndrechtse Waard, hebben de polderbestuurders de weg herdoopt in Rijsoordse steeg.

Molenweg was derhalve de grens tussen beide ambachten, doorlopend tot de Langeweg. Nabij die grens stond in Sandelingenambacht de watermolen, op de plaats waar nu nog het laatste gemaal staat, pal naast het viaduct over Rijksweg 16.

Op blz. 4 spreekt de auteur zijn twijfel uit over het bestaan van een kerk in Rijsoord. Natuurlijk was er een kerk. Op 12 augustus 1336 gaf Graaf Willem in Haarlem een schriftelijke verklaring af dat Gerard Alewijnsz in zijn, op eigen kosten gebouwde, kerk een parochie mag stichten, compleet met doopbassin, begraafplaats en andere voor een parochie noodzakelijke dingen, volgens bevestigingsbrieven van de Utrechtse bisschop Jan (Johannes van Diest). De door Gerard als pastoor voorgedragen heer Pieter, gezegd Clingen, een "geacht priester", krijgt daarmee zijn aanstelling als eerste pastoor van Rijsoord. Om uit het enkele feit dat het stukje landweg door Rijsoord in een latere akte geen specifieke naam droeg, maar te concluderen dat er geen kerk of molen zal zijn geweest, is natuurlijk een bewijs uit het ongerijmde. Wie zou er behoefte gehad hebben aan een straatnaam? Het kleine groepje huizen heette immers Rijsoord. Punt. Uit. Zelfs geen postcode toen!

Op blz. 5 opnieuw de vermelding dat de "Hoofdstraat" overging (=werd voortgezet) in een Molenweg. Hierboven is reeds gezegd dat de Molenweg niet de voortzetting was van de "Hoofdstraat", maar een zijweg, de Rijsoordse Steeg. (Zie ook kaart 4718 A R A Inventaris Hingman).

Op blz. 6 wordt de Ridderkerkse heerlijkheidsmolen genoemd, doch die molen, waarvan trouwens al sprake was in 1429, stond in de buurtschap "Oude Molen" maar dat is niet in de Zwijndrechtse waard.

Op blz. 8 komt de heer Brinkman tot de "verrassende conclusie" dat de polder kort na 1332 werd bemalen door een windwatermolen. Inderdaad verrassend, we mogen wel zeggen "verbluffend", want in geen enkel opzicht werd aangetoond of waarschijnlijk gemaakt, dat de molen die er was, een windmolen is geweest. En daarom draait nu de hele zaak. Molens waren er in de Riederwaard ook al vóór 1300. Maar aangedreven door de kracht van mannen en/of paarden. De vraag is nog steeds: wanneer is de eerste windmolen voor polderbemaling gebruikt?

Het is m.i. volslagen ondenkbaar dat de Zwijndrechtse Waard al bijna 100 jaar lang over W I N D bemaling zou hebben beschikt, toen de rest van laag Nederland nog zat te tobben met man en paard.

Tot slot nog een opmerking over de onderlinge hoogteverschillen. De auteur verwijst daarvoor naar Teixeira de Mattos. Jawel, accoord, maar die bron spreekt over hoogten in onze eeuw, d.w.z. na $\pm$ 600 jaar inklinking.

De gevolgtrekking dringt zich op dat de polder Sandelingenambacht veel minder is ingeklonken dan zijn burens omdat zijn ondergrond minder veen bevatte. De vroegere spelling Zandeling is niet zonder betekenis. In 1989 werd in de Waal bij Zandelingenambacht van geringe diepte meer dan 200.000 m³ zand opgezogen. Het lijkt mij daarom aannemelijk dat ten tijde van de herbedijking in 1332/33 het maaiveld van deze naast elkaar gelegen Waalpolders op hetzelfde niveau lag en dat de thans aan de dag tredende verschillen pas na verloop van tijd zijn ontstaan.

Ik meen er goed aan te doen om een en ander nog eens aan het oordeel van de heer Brinkman en andere geïnteresseerden te onderwerpen en houd me voor commentaar gaarne aanbevolen.

J. van der Es
Ridderkerk
28.11.1990

Graag voldoe ik aan het verzoek van de redactie om te antwoorden op de brief van de heer Van der Es die hij schreef naar aanleiding van mijn artikel dat gepubliceerd is in "Swindregt Were" van november 1990, jrg. 4 nr. 2. Daarbij zal ik mij beperken tot die opmerkingen die op de hoofdzaak betrekking hebben. Dusdoende blijft de zaak helder en voor de lezers te volgen. Ik zeg daarmee niet dat het overige geen waarde heeft!

Het artikel is in een vijftal stellingen samen te vatten:

1. Uit twee akten blijkt dat er bij Rijsoord in 1339 een molen stond.
2. Bewezen is dat deze gegevens dezelfde molen betreffen.
3. Bewezen is dat deze stond ten oosten van Rijsoord in de noord-westhoek van Sandelingen-Ambacht.
4. Beargumenteerde is dat het een watermolen betrof.
5. Aangenomen is dat het een windwatermolen was.

Het lijkt mij goed allereerst te zoeken naar wat ons bindt en niet naar wat ons scheidt. Dat kan iets gemeenschappelijks opleveren dat waarde heeft voor de geschiedenis van de Zwijndrechtse Waard want daar gaat het om.

Wat stelling 1 tot en met 4 betreft, kom ik, na lezing en herlezing, tot de conclusie dat we het met elkaar eens zijn.

Anders gezegd: in 1339 kwam er in Sandelingen-Ambacht een watermolen voor en dat gegeven heeft essentiële betekenis voor de historie van de Zwijndrechtse Waard.

Wat de aandrijving van deze watermolen betreft, stelling 5, lopen de meningen uiteen: was het een rosmolen (aandrijving door paardekracht) of een windmolen (aandrijving door de wind).

De twee akten, de pijlers waarop het artikel rust, geven daarover geen aanwijzing. We moeten het dus doen met min of meer algemene beschouwingen om het een of het ander aannemelijk te maken.

De heer Van der Es constateert, terecht, dat ik verzuimd heb aan te geven waarom het een windwatermolen moet zijn geweest.

De aandachtige lezer zal met mij geconstateerd hebben dat de heer Van der Es op zijn beurt verzuimd heeft aan te geven waarom het een rosmolen moet zijn geweest. Dat verzuim wil ik graag goed maken met de onderstaande overwegingen.

De nadelen van een rosmolen waren de beperkte capaciteit en de beschikbaarheid van een man en meerdere paarden.

Zowel bij een ros- als bij een windwatermolen werd de horizontale beweging van een draaiende as benut om water te verplaatsen. Daaruit volgt een gezamenlijke opvatting: in 1339 was men in staat een instrument/apparaat te bouwen om het polderwáter uit te slaan.

Dat technisch kunnen blijkt ook uit de overbrenging bij waterradmolens. Daarbij wordt stromend water gebruikt om een scheprad aan te drijven, een verticale beweging dus, die wordt omgezet in een horizontale teneinde graan te kunnen malen. Waterradmolens komen al in de 12e eeuw voor en tonen aan waar men ambachtelijk toe in staat was.

Er is een derde technisch gegeven dat van belang is. Vanaf ca. 1270 komen er windkorenmolens voor in Nederland. Daaruit volgt dat men in staat was de bijna verticaal draaiende beweging van een wiekenkruis om te zetten in een horizontaal draaiende beweging. Wanneer men dat combineert met de mogelijkheid van het scheprad ontstaat een windwatermolen.

Gelet op het toenmalige technisch kunnen, de beperktheid van rosmolens en de noodzaak van een instrument om het waterpeil te regelen, is het

aannemelijk dat er na de herdijsking van de Zwijndrechtse Waard gebruik is gemaakt van windwatermolens.

Tot slot iets over de algemene opvatting dat er voor 1400 geen windwatermolens in ons land voorkwamen. Die opvatting is gebaseerd op het feit dat er geen gegevens bekend zijn van vóór 1400. Op zich is dat juist: inpolderingen van enige omvang van vóór 1400 zijn zeldzaam en uit dien hoofde zijn er geen gegevens. Een uitzondering was de Zwijndrechtse Waard die immers in 1332 is herdijskt en daarvan zijn wel gegevens bekend! Gegevens van voor 1400 over watermolens passen niet in de opvatting dat er voor 1400 geen windwatermolens voorkwamen en worden afgedaan als gegevens over rosmolens. Ook dhr. Van der Es heeft zich door die opvatting laten misleiden. De watermolengegevens uit 1339 leiden er toe de stelling anders te formuleren: Uit 1339 zijn gegevens bekend over een watermolen. Aannemelijk is dat het een windwatermolen was.

Slot.

Twee dingen zijn nog niet gezegd over dit boeiende onderwerp en dat is dat ik in mei 1990 het artikel tevens heb aangeboden aan "De Molenaar", een vakweekblad, en aan "Molens", het kwartaalblad van de vereniging "De hollandse molen". De redacties van die bladen hebben hierop niet gereageerd. Plaatsing heeft niet plaatsgevonden. Redenen daarvoor of bedenkingen tegen de inhoud zijn mij niet meegedeeld.

Overigens heb ik er geen behoefte aan die, incorrecte, handelwijze zo te interpreteren dat mijn opvatting de juiste is.

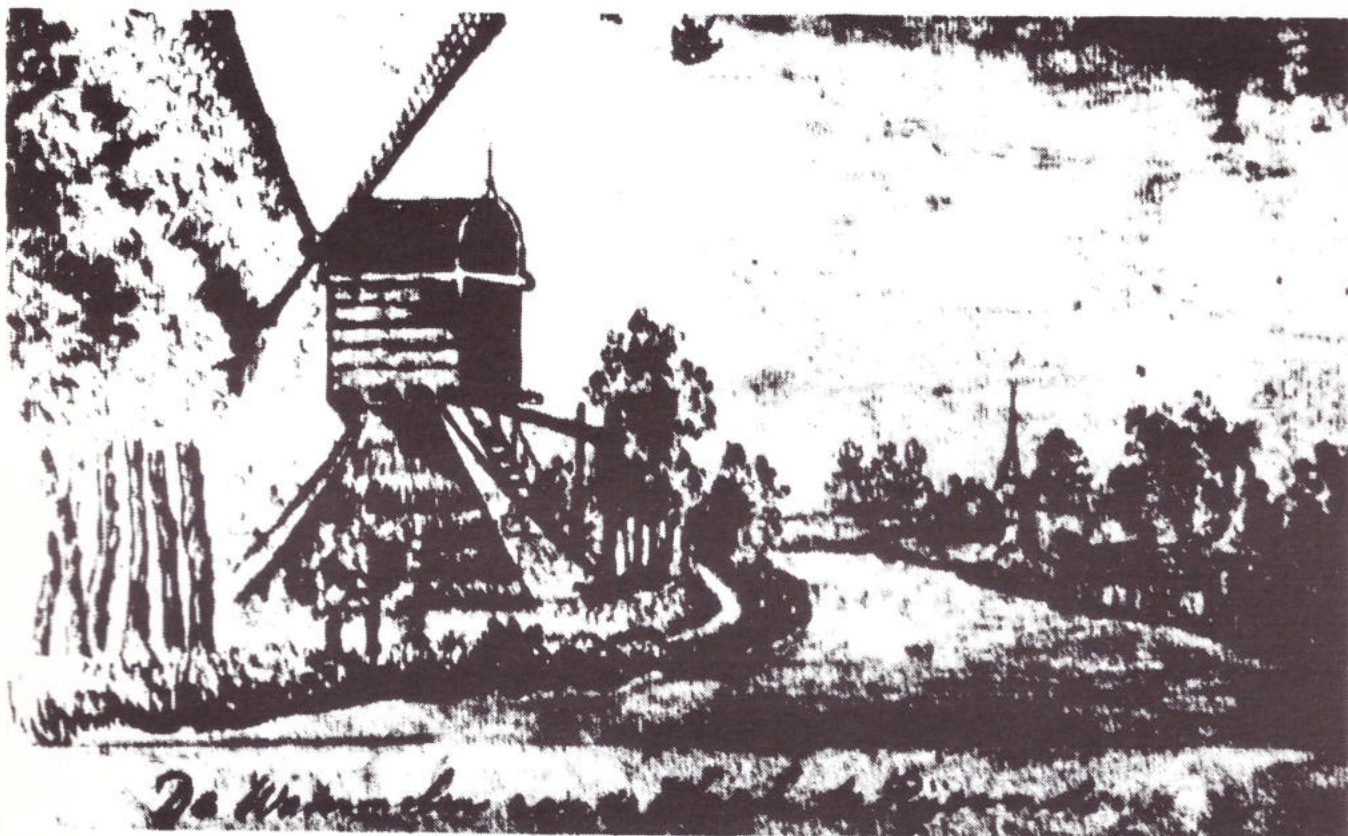
Ik hoor het nog wel als ik ongelijk heb en dat hoort u dan weer van mij.

In de tweede plaats is het interessant het leven en werken van graaf Willem III te bestuderen. Het kan haast niet anders of deze bedijker had enkele uitstekende adviseurs. Wellicht was Gerard Alewijnszn. zijn administratief en financieel

manager, maar wie was het technisch brein van de herdijkingsplannen?

Wellicht krijg ik nog eens de gelegenheid tot uitgebreid onderzoek.

K. Brinkman

Wipwatermolen van de polder Sandelingen Ambacht aan de Waal, gesticht kort na 1538. Dit is één van de zeer zeldzame afbeeldingen van de 5 molens aan de Waalzijde, welke allen tussen 1879 en 1886 werden gesloopt. De tekening is overigens nogal primitief, en lijkt niet geheel betrouwbaar. Deze molen werd in 1882 gesloopt en door een stoomgemaaltje vervangen. Op deze plaats staat tegenwoordig het centrale Waalpoldersgemaal, dat alle 5 molens van weleer vervangt.

Me bewust zijnde van het feit dat het navolgende niet van enige historische betekenis zal zijn, voldoe ik toch graag aan het verzoek van de redactie om een bijdrage te leveren ten behoeve van "SWINDRECHT WERE". Een tweede reden is, hiermee uiting te geven van respect voor mijn vader, gedachtig aan zijn ondernemingsinzichten en zijn totale inzet voor het bedrijf.

FLORIS GROENEVELD (1898-1970)

Floris Groeneveld, geboren op 29 september 1898 te Dubbeldam, bracht zijn lagere schooljaren door in Duitsland, omdat het gezin verhuisd was naar Duisburg-Ruhrort.

Deze stadswijk, bekend om zijn havens, waar o.a. veel Nederlandse schippers hun voor Holland bestemde vracht en/of slepen ophaalden, werd de woonplaats.

Het opmerkelijke was, dat in dit Ruhrort verscheidene Hollandse families woonden die hun werk hadden in de industrie, en ook in de ambachtelijke sektor. Een bekende naam in deze gemeenschap was de familie Stoop, afkomstig uit het Brabantse Werkendam.

De heer Stoop fungeerde zo ongeveer als de "God Father" van de groep, maar dan in de gunstige betekenis van het "Woord" letterlijk en figuurlijk. Deze heer Stoop zorgde namelijk voor de opbouw en de instandhouding van de Protestantse Gemeente in het stadsdeel Ruhrort. 's Zondags vonden er kerkdiensten plaats in een schoolgebouwtje waar ook de in het weekeind overblijvende schippers graag geziene gasten waren. Menig Nederlands predikant verzorgde hier de preekbeurten en de jonge Floris begeleidde de zang op het harmonium.

Het leven in Duitsland bleek voor de familie Groeneveld geen vetpot te zijn, zodat men na verloop van enige jaren weer naar het vaderland migreerde.

Zwijndrecht werd de nieuwe vestigingsplaats, alwaar grootvader een meubelhandeltje opzette in een winkelpandje recht tegenover de Julianastoep, naast de daar toengevestigde kleermaker Kicken. Floris had zich inmiddels bekwaamd in het schildersvak en vond werk bij de toenmalig bekende schildersbedrijven Van Wingerden (Daantje) en later bij de oude Marien Staat, gevestigd op de hoek Ringdijk/Veerstoep, naast kantoorboekhandel Plancken. Tussen de bedrijven door had Floris kennis gekregen aan Heiltje de Jong, één der dochters van Floris de Jong, schipper op een toenmalige stoomboot van de zoutziederijen. De taak van De Jong bestond uit het vervoer van zout water vanuit Zeeland naar Zwijndrecht dat daar door met aken aangevoerd klipzout uit Duitsland gestookt werd. Als schipper De Jong ter hoogte van Bruinisse was gevaren, werd de boot stil gelegd, heel simpel werden een paar luiken in de bodem van het scheepje opengedraaid tot het voor circa negentig procent gezonken was, daarna gingen de luiken weer dicht en werd de terugtocht aanvaard. Aangekomen voor de Nieuwkeetshaven greep De Jong de toeter en kondigde luidkeels z'n behouden terugkomst aan. Naar goed Zwijndrechts gebruik kreeg hij dan ook de bijnaam "Floor den Toeter".

Het huwelijk van Floris en Heiltje werd in 1920 voltrokken en na verloop van tijd gekompleteerd met een zoon (Floris) en een dochter Elizabeth (later gehuwd met Schepers).

Inmiddels begonnen Floris zijn gedachten zich te vermenigvuldigen en achtte hij de tijd gekomen om aan een eigen bedrijfje te beginnen. Hij had zijn sporen als bekwaam onderhoudsschilder verdiend en vond het de moeite van het proberen waard als zelfstandige te gaan optreden. Vestigingseisen bestonden in die tijd nog niet en een inschrijving bij de Kamer van Koophandel was voldoende. Het startkapitaal bestond uit vijftien-zeventig zuinig gespaarde guldens en daar werd

de sprong mee gewaagd.

Tegenslagen zijn hem echter ook niet bespaard gebleven, daar in deze beginperiode twee keer een sanatoriumopname moest plaats vinden.

Het jonge gezinnetje kwam hierdoor zonder inkomsten, maar werd zorgzaam opgenomen door vader en moeder De Jong, terwijl Heiltje voor wat verdienste zorgde door voor derden naaiwerk te verzorgen.

Echter, z'n doorzettungsvermogen liet hem niet in de steek en na ontslag uit de verpleeginrichting vatte hij de draad weer op en ging opnieuw onvermoeibaar aan de gang zonder op uur of tijd te letten.

Pikant voorval tijdens die beginperiode was het volgende:

Op zeker moment werd Floris ontboden bij een gezettelde inwoner van Zwijndrecht, die zich zakelijk bewoog in het tuinders- en exportgebeuren. Op de vraag van de goede man: "Groeneveld, wat verdient een schildersknecht tegenwoordig?"

kreeg hij te horen: "Vijfenvijftig cent per uur mijnheer". "Goed", zei de opdrachtgever in spè, "als je het ook voor dat geld doet, kan je het werk maken, voor de verf zal ik zelf zorgen."

Gedwongen door de omstandigheden en onder de indruk van zoveel ruimhartigheid (!) bleef er niets anders over dan te aksepteren, maar met het vaste voornemen dat dit hem geen twee keer zou overkomen.

Het eerste woninkje met schuurtje van waaruit geopereerd werd, was aan de Rotterdamseweg nummer 65, naast Dirk Schouten. Momenteel het onderkomen van een dierenarts. De zaken ontwikkelden zich in positieve zin, zodat naar uitbreiding van opslag- en werkruimte gezocht werd. Die werd gevonden: schuin aan de overkant op nummer 22, een woning met grote schuur tussen drukkerij Holster en het huis van dr. Ekelmans. Een reuze sprong daarna, was de overname en de koop van het pand Ringdijk 396 van schildersbe-

drijf Machiel Vogel (de oude) hoek Maasplein (zie foto).

Inmiddels waren er nadere kontakten ontstaan met neef Piet Groeneveld, eigenaar van een stukkadoorbedrijf aan de Schoolstraat (later verhuisd naar Barendrecht). Neef Piet werkte al jaren in de nieuwbouw in Rotterdam, beschikte over de nodige relaties in de aannemerswereld en introduceerde Floris in die kringen. Door z'n eenvoud, z'n harde werken tussen zijn schilders in, kwam er al snel zoveel werk dat er meer personeel aangetrokken diende te worden. Imposante werken werden beglaasd en geschilderd (eerste gebouwde flat aan de Lijnbaan /Kruiskade, de naoorlogse bouw van woningen, kantoorgebouwen en

pakhuizen in de havens, enz.). Daarnaast moest de ontstane achterstand van het onderhoudsschilderwerk ingehaald worden, terwijl tevens een grote bijdrage geleverd werd aan het herstel van de waterschade, veroorzaakt door de oorlogshandelingen aan woningen en boerderijen op het eiland Walcheren. Daarnaast was het schilderwerk in de nieuw-scheepsbouw een niet onbelangrijke afdeling van Groeneveld b.v. geworden, waarin een groot marktaandeel verworven werd.

Tussen al deze zaken door werd overgegaan tot de aankoop van het pand met grond van de oude Boerenleenbank. Hier werd een nieuwe bedrijfsruimte gebouwd van waaruit momenteel de zaken gerund worden en waar tevens de kantoren in zijn ondergebracht.

Trieste bijkomstigheid was echter, dat Floris sr. (als gevolg van al deze activiteiten, die overigens al jaren mee bepaald en uitgevoerd werden door Floris Groeneveld jr.) zijn gezondheid te lijden kreeg en hij op doktersadvies zijn werkzaamheden moest staken. Hij wachtte het moment af dat kleinzoon Daan, inmiddels in het bezit van het diploma meesterschilder in het bedrijf werkzaam werd en was toen van mening, dat onder de nieuwe tweehoofdige leiding de toekomst van de onderneming verzekerd was. Zijn interesse in het reilen en zeilen van de zaken heeft tot het laatst toe zijn leven beheerst.

Anno 1989 heeft een nieuwe, derde Floris (zoon van Daan) eveneens meesterschilder, zijn intrede gedaan, zodat een verdere kontinuering naar menselijke maatstaven gerekend, gewaarborgd is.

Deze wetenschap zou hem, als hij dit nog had mogen beleven, heel veel goed gedaan hebben.

F. Groeneveld jr.

DE NOORD

Nu de tunnel onder de Noord in het voorjaar van 1992 geopend zal worden, willen wij aandacht schenken aan de ontstaansgeschiedenis van deze rivier.

Enige tijd geleden is door de archeologische Werkgemeenschap van Nederland, afdeling Lek- en Merwestreek in het blad "Grondig bekeken" een artikel van de hand van T. Koorevaar hierover gepubliceerd.

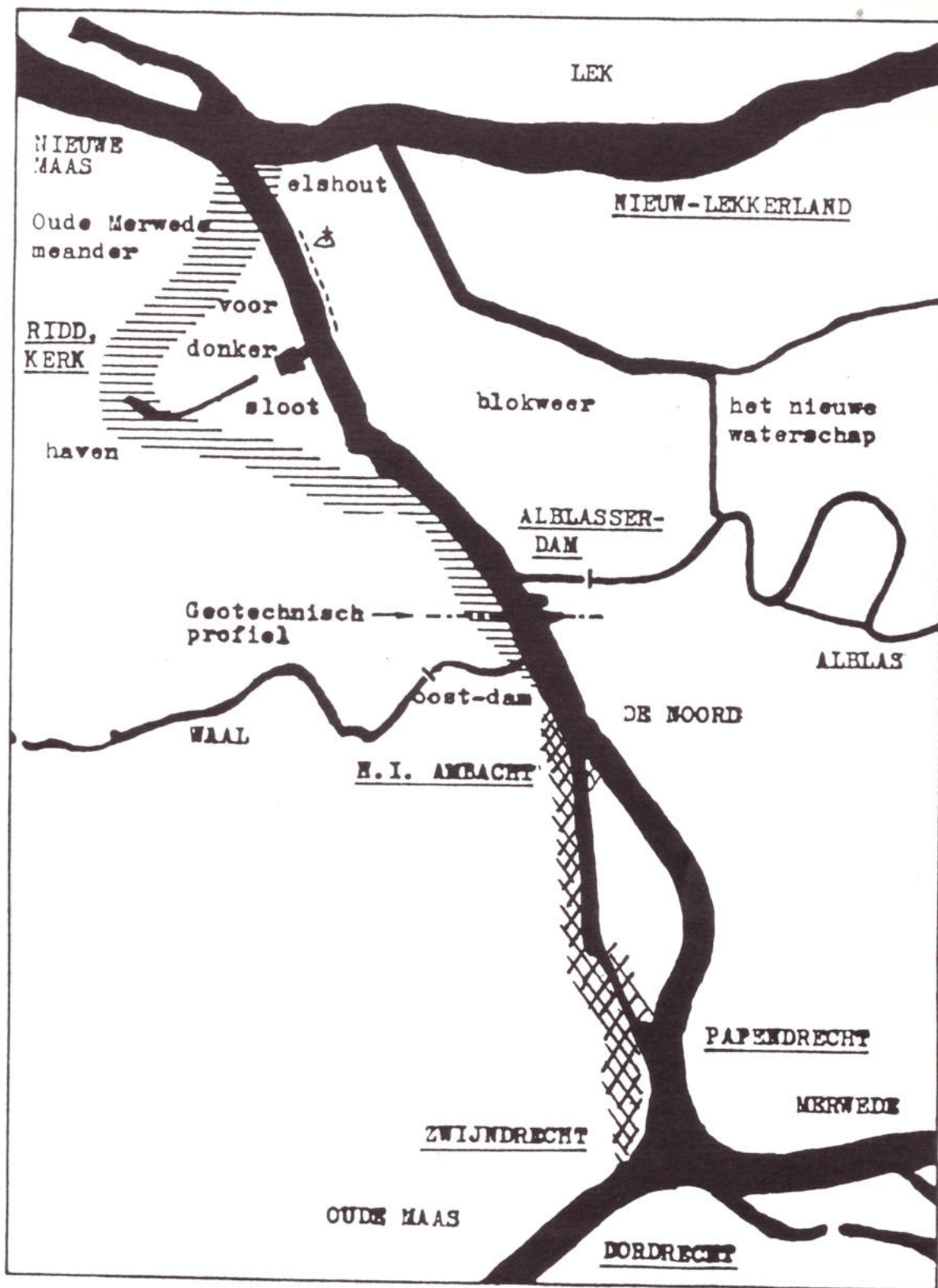
Het lijkt ons goed om dit artikel, met toestemming van de auteur, in ons blad over te nemen. In dit artikel wordt aangegeven dat de Noorderlijke helft, dus vanaf de brug, eerst de bedding, van de huidige Ridderkerkse haven heeft gevolgd.

Naar de gegevens die bij ons via kaarten bekend zijn, heeft ook de Zuidelijke helft vroeger een andere bedding als officiële vaarroute gehad en wel de huidige Rietbaan, dus westelijk van de Sophiapolder i.p.v. Oostelijk. Dit tracé hebben wij in het kaartje kruiselings gearceerd.
(redactie).

DE NOORD

T. Koorevaar

Het is een overbekend feit dat de loop van de huidige Noord pas in de late middeleeuwen in zijn huidige vorm is ontstaan. Daarvoor stroomde de rivier, gerekend vanaf de Waalmond boven Hendrik Ido Ambacht, meer naar het west-noordwesten tot voor Ridderkerk, waarna de stroom in een meander naar het noordoosten afboog en bij Slikkerveer uitkwam in wat nu de Nieuwe Maas heet¹ (zie afb. 1). Dit water maakte deel uit van de rivier die in de middeleeuwen tussen Gorinchem en Vlaardingen De Merwede werd genoemd.² De Ridderkerkse haven is van die oude Merwede nog een overblijfsel. De polder Voor Donkersloot lag toen ten oosten van de Merwede en maakte dus deel uit van de Alblasserwaard.

Afb.1. Topografie rond de Noord met daarin aangegeven de loop van de oude Merwede-meander en de plaats van het geotechnisch profiel.

Onlangs is door Rijkswaterstaat onder de Noord ter hoogte van Alblasserdam ten behoeve van de tunnelbouw het nodige boor- en sonderingswerk verricht. In het hieruit ontstane geotechnisch profiel³ tekent de oude stroomkern van de Merwede zich aan de westzijde nog duidelijk af in twee op elkaar gelegen afzettingen van hoofdzakelijk zand (afb. 2, pakket I en II).

De huidige Noord is in de late middeleeuwen ontstaan door een aantal oorzaken.

Ten eerste nam tussen 300 en 700 na Chr. het debiet van de voordien nog onbeduidende Lek sterk toe, omdat deze meer en meer de afwateringsfunctie overnam van de Oude Rijn die in die tijd aan sterke verlanding onderhevig was. Ook nam het debiet van de Merwede in die periode toe.⁴

Door de sterk toegenomen waterverplaatsing hebben de Lek en de Merwede zich steeds meer verbreed en verdiept en verdwenen de oude oeverwallen.⁵ In het geotechnisch profiel zijn ze dan ook niet meer terug te vinden; de stroombaan van de oude Merwede (pakket I) grenst direct aan het veen waarin het zich heeft uitgevreten.⁶

Naast de situatie dat twee gezwollen rivieren, Lek en Merwede, steeds meer water te verwerken kregen, kwam de delta vanaf de tweede helft van de 12e eeuw ook nog eens bloot te staan aan sterke wateropstuwing vanuit zee als gevolg van de transgressiefase Duinkerken III-b. Grote delen werden daardoor weggeslagen of raakten overstroomd. Omdat de directe invloedsgrens van de zee tot ongeveer Sliedrecht reikt, moet ook de Merwede bij stormvloeden herhaaldelijk in een grote watervlakte zijn veranderd.

Ik veronderstel dat onder deze omstandigheden het afsluitend kleidek in de West-Alblasserwaard is gevormd⁷ en tevens de waterverbinding tussen de Merwede en de Oude Maas is ontstaan danwel verbreed.⁸

Om hierna te noemen redenen geloof ik niet dat toen ook de Noord, althans niet in zijn volle omvang, is ontstaan. Wel heeft de nieuwe afwatering van de Merwede naar de Oude Maas ingrijpende gevolgen gehad voor de Merwede tussen Dordrecht en de Lek.

De waterverplaatsing nam in dit tracé namelijk drastisch af, waardoor de oude stroom begon te verzanden, als eerste langs de bolle oevers van de meander voor Ridderkerk.

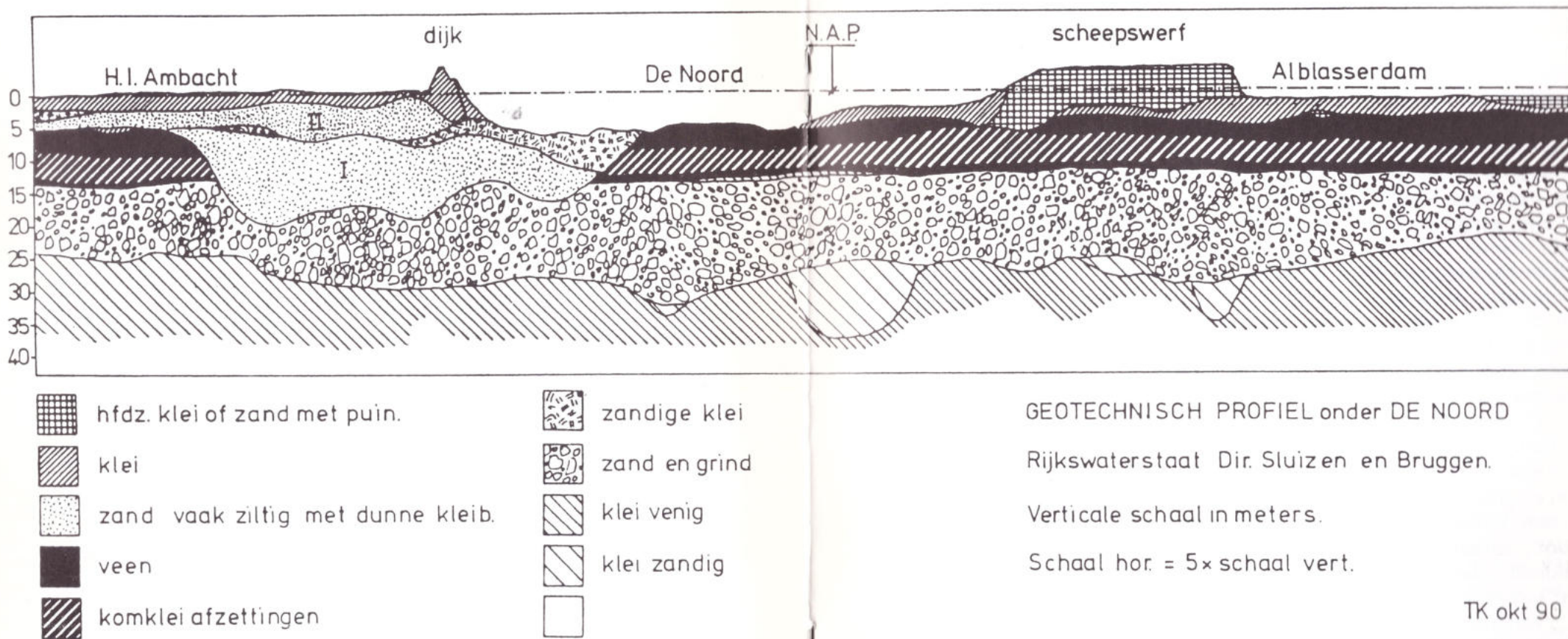
Uiteindelijk leidde deze meanderverzanding ertoe dat bij overstromingen (hetzij door stormvloed of als gevolg van bovenwater), het water te langzaam werd afgevoerd, waardoor het zijn weg zocht via een alternatieve route, namelijk de ondergelopen polder Voor Donkersloot en een gedeelte van de polder Blokweer.⁹ De Noord is daarmee geboren.

Er zijn aanwijzingen dat deze polder buitendijks lag en dus meermalen te lijden gehad zal hebben van overstromingen.¹⁰ Het is wel denkbaar dat de nieuwe watergeul geleidelijk of in etappes is ontstaan. In elk geval komt na de stroombaanverlegging de polder of wat daarvan over is aan de andere kant van de Noord (de Ridderkerkse kant) weer boven water, hetgeen tussen 1421 en 1579 aanleiding gaf tot een aantal processen tussen enerzijds het Dijkcollege (Alblasserwaardse kant) en de ambachtsheer van Ridderkerk aangaande de eigendomsrechten.¹¹

Ook uit het geotechnisch profiel valt op te maken dat de Noord zich onder kalme omstandigheden moet hebben gevormd. Dit blijkt uit het feit dat het Alblasserwaardse veen in de Noord-bodem nog vrijwel intact is gebleven, dus niet geërodeerd. Bij het uitbaggeren van de tunnelgeul zijn dan ook vele boomstammen en stronken uit dit veen opgehaald.

Het verzandingsproces dat in de 12e eeuw in de Merwede begon, heeft zich in de 15e en 16e eeuw verder voortgezet. Waarschijnlijk een gevolg van het ontstaan van de Nieuwe Merwede langs de Biesbosch in 1421. Hierdoor nam de waterverplaatsing beneden Hardinxveld nog verder af waardoor in de Merwede en in de Noord grote zandplaten ontstonden; een ramp voor de scheepvaart maar een zegen voor de zalmstekers.

In het geotechnisch profiel meen ik pakket II als een zandplaat te moeten interpreteren.

Afb. 2.

GEOTECHNISCH PROFIEL onder DE NOORD

Rijkswaterstaat Dir. Sluizen en Bruggen.

Verticale schaal in meters.

Schaal hor. = 5× schaal vert.

TK okt 90

Vergelijken we de Noord met zijn vroegere loop als Merwede, dan kunnen we stellen dat de oude Merwede op die plaats een hoofdstroom was die zich tot ver in de pleistocene ondergrond (tot 20 m - NAP) heeft uitgeschuurd.

De huidige Noord heeft zich nooit als rivier weten te ontwikkelen, maar bleef een rustige, relatief ondiepe vereffeningsstroom tussen de in de late middeleeuwen nieuw gevormde hoofdstromen van Rijn- en Maaswater.

Tenslotte nog enige opmerkingen over het geboortetijdstip van de Noord. Er zijn geen bronnen bekend die hier een expliciet antwoord op geven, zodat we zijn aangewezen op de meer indirecte berichtgevingen.

Het ontstaan van de Noord in de 12e eeuw kan in elk geval worden uitgesloten. In het laatste kwart van de 13e eeuw wordt Donkersloot in de Bisschoppelijke archieven namelijk nog genoemd in aansluiting op dekanaten in de West-Alblasserwaard.¹² Het behoren tot een parochie wil evenwel nog niet zeggen dat het gebied in zijn geheel in cultuur is gebracht of binnen de bedijking ligt. Dat is waarschijnlijk de reden dat Donkersloot in de waterschapshandvesten van 1277 en 1320 nog niet wordt genoemd. In een waterschapshandvest van 1323 wordt Donkersloot, samen met Alblas en Blokweer, voor het eerst genoemd. Het handvest handelt over de schouw van het waterschap 'van der Grave ende van der Alblaes', "...van den Vuilendam tot den Alblasserdam en van den Alblasserdam tote den diepen van der Maerwede". Hieruit valt op te maken dat Donkersloot op enigerlei wijze betrokken is bij de afwatering op de Alblas, mogelijk op het gedeelte dat wordt aangeduid met "van den Alblasserdam tote den diepen van der Maerwede" via de polder Blokweer.¹³

Vervolgens is er een handvest uit 1369 van Hertog Aelbrecht, waarin een nieuwe uitwatering wordt geregeld voor het waterschap Grave en Alblas. Dit "nieuwe waterschap" wordt gegraven vanaf de Alblas naar

de Lek omdat de uitwatering via de Alblasserdam steeds meer problemen oplevert.¹⁴ Dit handvest is niet voldoende gespecificeerd om daaruit het bestaan van de polder Donkersloot af te leiden. Er wordt namelijk ter aanduiding van de meest westelijke afwateringseenheid gesproken over "Dat Heerschap van Alblas met synen toebehooren" en dat is te vaag. In een handvest van 1391 wordt de uitgifte van het nieuwe waterschap door Aelbrecht bijna gelijkluidend herhaald met bijvoeging van een gespecificeerde lijst van morgentalen. In die lijst komt Donkersloot niet meer voor. Wel wordt het hieraan grenzende Blokweer genoemd met 17 hoeven alsmede een klein stukje van Nieuw-Lekkerland (2 hoeven).¹⁵

Hieruit kunnen we afleiden dat de polder Donkersloot op dat moment geen cultuurland meer is van de Alblas-serwaard. In dat geval zou het ontstaan van de Noord tussen 1323 en 1391 moeten liggen.

Het is echter ook denkbaar dat Donkersloot in de handvesten van 1369 en 1391 niet wordt genoemd omdat deze polder niet op het nieuwe waterschap is aangesloten, maar zelfstandig uitwatert op de Lek.¹⁶

In dat geval moet het tijdsdomein waarbinnen de Noord kan zijn ontstaan worden opgetrokken.

Er bestaat een leenbrief uit 1408,¹⁷ waarin Margaretha van Kleef, zuster van graaf Willem VI, de volgende goederen in leen aanvaard: "den dijcpolre van Donckersloot en daer men uijt te dijcken pleecht met Reijswaart gelegen te Giessendam, buitendijcx.... ende daartoe alle opwassen en vervallen in de ambachten van Alblas, Alblasserdam, Molenaarsgrave ende Ghiessendam".

Donkersloot wordt hierin los van Alblasserdam genoemd, hetgeen op (water)scheiding duidt.

Genoemde goederen behoorden in de 14e eeuw nog aan de kinderen van Giessen. Daarna blijkt de Heer van Arkel de goederen in leen te hebben aanvaard, maar geeft ze "omwille des quats dijcx" over bij spadesteking. (Om welke Heer van Arkel het gaat, Jan of Otto, is niet duidelijk. Ook het jaartal van de spadesteking is mij niet bekend).¹⁸

Vervolgens komt het goed aan Margaretha van Kleef, maar ook die geeft het "overmits quader dijckaadsen wille" weer over. In de leenbrief van 1408 aanvaardt ze het evenwel opnieuw en is voornemens "de dijcken te doen maecken".

Het lukt kennelijk niet want in 1421 doet de Grafelijkheid "om de kosten van de dijk" afstand van alle goederen van Giessen, in de Waard gelegen, en vervallen deze aan het Gemeene Land van de Alblasserwaard, die het daarna op haar kosten herdijkt en herverkavelt.

In 1441 is Herman Vink van Brandenburgh eigenaar van het kavel van Alblasserdam en draagt het in 1447 weer in leen op aan de Grafelijkheid.¹⁹

Hoewel de bronnen ons over het geboorte-tijdstip van de Noord in het ongewisse laten is wel duidelijk dat de polders van Donkersloot en Blokweer lange tijd ten prooi hebben gelegen aan het water, waardoor dit water meer en meer de kans kreeg zich als Noord in het ondergelopen polderland uit te slijten. Op grond hiervan meen ik dat we het ontstaan van de Noord moeten zien als een proces dat ergens in de tweede helft van de 14e eeuw met een overstroming of dijkdoorbraak begon en dat in de loop van wel een halve eeuw steeds sterker onomkeerbaar bleek te zijn, totdat de loop ervan tenslotte bij de verdijking en herverkaveling na 1421 als een voldongen feit werd aanvaard.

In de streekliteratuur wordt voor het ontstaan van de Noord vrijwel algemeen het jaartal 1373 aangehouden. Op zich is dit jaartal goed mogelijk omdat uit bronnen bekend is dat de waarden van Zuid-Holland in dat jaar te lijden hadden van hevige stormvloeden die enorme overstromingen veroorzaakten in de Riederwaard en de Grote Waard (respectievelijk ten westen en ten zuiden van de Alblasserwaard liggend).

Hoewel de Alblasserwaard in deze bronnen niet wordt genoemd spreekt A.A. Beekman in het begin van deze eeuw de veronderstelling uit dat de Noord tijdens

deze stormvloeden kan zijn ontstaan. Later wordt deze veronderstelling door hem als vaststaand herhaald en door latere auteurs als zodanig overgenomen.²⁰

Hoewel dit jaartal aan waarschijnlijkheid wint doordat de uitwatering via Alblasserdam vier jaar eerder, vanwege het waterbezwaar op de Merwede naar de Lek is verlegd, is er mijns inziens geen grond om dit jaartal als vaststaand aan te merken voor het ontstaan van de Noord. Ik pleit er dan ook voor om dit jaartal weer de status van hypothese te hergeven, zolang bewijs direct of indirect niet is geleverd.

NOTEN:

1. De oude merwedeloop in afbl 1 is gereconstrueerd op basis van de bodemkaart 1:50.000, kaartblad 38 W, uitgegeven door Stiboka(Wageningen, 1984). Deze kaart bevat gegevens tot een diepte van 1.40 m. Voor een meer exacte reconstructie zijn beslist gegevens van grotere diepte vereist.
2. De naam Merwede is ook voor de huidige Noord nog lang in gebruik gebleven. Niet alleen in processtukken uit de 16e eeuw, maar zelfs op een kaart uit 1741 wordt dit water nog als Merwede aangeduid. De naam De Noord moet uit de tweede helft van de 18e eeuw stammen en zou zijn afgeleid van de gorzen of noorden die hierin veel voorkwamen.
3. Welwillend ter beschikking gesteld door dhr. Van den Heuvel. Directie R.W.S.-C.E.P.
4. P.A. Hendriks. De beneden-delta van Rijn en Maas, div. plaatsen.
5. Dat kan ook de verklaring zijn voor het feit dat langs de benedenloop van de Lek en de Merwede nauwelijks sporen van oeverwalbewoning gevonden worden. Langs de Lek waren de oeverwallen geheel geërodeerd en in de pre-ontginningsfase niet of onvoldoende herontwikkeld om aantrekkelijk te zijn voor bewoning.

De bedijking heeft tenslotte verdere oeverwalontwikkeling onmogelijk gemaakt. In plaats daarvan werd in de late middeleeuwen bij overstromingen in voornamelijk de West-Alblasserwaard het bovenste kleidek afgezet.

De situatie langs de Merwede ligt iets anders. Langs de zuidoevers is wel archeologisch materiaal gevonden; hoofdzakelijk uit de Romeinse tijd, maar ook enkele uit de pre-ontginningsperiode (C. van der Esch). Mogelijk zijn de zavelige gronden in de zuidoever nog restanten van de oude oeverwal. Omdat deze gronden langs de noordoever ontbreken, moet de Merwede zich dus voornamelijk naar het noorden hebben verbreed.

6. De schouder van het stroomlichaam wigt uit op het veen. Wanneer we er van uitgaan dat de laatste veengroei rond het begin van de jaartelling is opgehouden, blijkt daaruit dat de Merwede inderdaad in de laat- of postromeinse tijd zijn volle omvang heeft gekregen.

7. Lekkerland, Alblas en Papendrecht zijn in die tijd nog te beschouwen als wel bewoonde, maar niet bedijkte buitenlanden.

Hoogstens waren ze voorzien van eenvoudige polderkaden, zodat ze nog periodiek blootstonden aan een proces van opwassing. Dit blijkt ook onder andere uit vondsten die Fred van den Beemt in 1962 deed bij de Papendrechtse Bethlehemkerk. Daar was een 12e eeuwse woonlaag afgedekt met circa 70 cm. klei. Uit deze periode (12B) dateren ook de oudste woonheuvelopwerpingen langs de Alblas.

In de jaren na 1277 wordt dit gebied pas opgenomen binnen de ringdijk van de Alblasserwaard. De aanleg van de dam in de Alblas (Alblasserdam), gesteld op 1280, moet hiermee in verband worden gebracht.

In 1320 is de dijkzorg definitief geregeld door graaf Willem III.

8. De opgravingen bij de Grote Kerk in Dordrecht o.l.v. H.Sarfaty hebben aangetoond dat er aan het einde van de 12e eeuw op ter plaatse sterk kleiig veen is gewoond. Dat het veen bij de Grote Kerk sterk kleiig is, maar geen ontwikkeld klei op veen-dek heeft, wijst erop dat de rivier (ten westen van Dordrecht) niet lang voor het einde van de 12e eeuw is ontstaan of dat een bestaande tak van veel geringere betekenis pas in de 12e eeuw aanzienlijk is toegenomen. (Vrij geciteerd naar P.A. Henderikx. De beneden-delta van maas en rijn).
9. "hoorende onder dit Ambacht een Eylant genaemt den Polder voor Donckersloot. De Kercke van dit Ambacht plachte te staen in Block-weer, nu gelegen in de diepte van de Merwede, daer de Scheepvaert nu is". (Jacob van Oudenhoven, Zuyt-Hollandt, 1654, pag. 284).
10. "zijnde desen polder (Voor Donckersloot) eertijts aen Alblasserdam vast geweest, alleen van den Dijck afgesondert met eenen Bermsloot, genaemt de Doncker-sloot, omdat de Boomen, aen wederzijde van desen Sloot geplant, van desen sloot een donckeren sloot maeckten, die soo naeuw was, dat men met eenen raster Clouster, ofte Boom daer over konde gaen". (Idem noot 8, pag.25). Met "den Dijck" wordt waarschijnlijk de ringdijk bedoeld, zodat de polder als buitendijks gebied kan worden opgevat.

Op een kaart van de West-Alblasserwaard uit vermoedelijk 1542, wordt het dijkgedeelte dat op afb.1 gestippeld staat aangegeven aangeduid met "den dijk op Donckersloot". Direct achter dit dijkgedeelte staat ingetekend "Dat oudt kerckhoff van Leckerlant".
11. Archief van het Hoogheemraadschap Alblasserwaard te Gorinchem, inv. nr. 91 t/m 94. De processtukken omvatten de periode 1540-1579, met retroacta vanaf 1421.

De archieven Voor Donkersloot en Huis ten Donck, bewaard in het Gemeentelijk Archief Rotterdam, beginnen in het tweede respectievelijk eerste decennium van de 15e eeuw.

12. P.A. Henderikx, mondelinge mededelingen.
13. De polder Voor-Donkersloot grensde niet direct aan de Alblas (zie afb.1).
14. Dit wordt door Teixeira de Mattos toegeschreven aan de inklinking van het ingepolderde land en de verhoogde waterstanden op de Merwede en de Lek. Daardoor werd de natuurlijke uitwatering met sluizen en schotten op het buitenwater steeds moeilijker. In de loop van de 15e eeuw wordt dit opgelost met molenbemaling.
15. Jhr. L.F. Teixeira de Mattos, De Waterkeeringen, Waterschappen en Polders van Zuid-Holland, deel IV, pag. 43 ('s-Gravenhage, 1929).
16. Directe afwatering op de Lek gold tot in onze dagen ook voor de polder Nieuw-Lekkerland. De polder Voor-Donkersloot kan hebben gegrensd aan Nieuw-Lekkerland.
17. G.H. Herfst. Beschrijving van de heerlijkheid Alblasserdam, manuscript 1817, in 1990 bewerkt door G. Ouweneel. Uitgave van de Stichting Publicaties West-Alblasserwaard, pag. 3.
18. Mogelijk moet deze overname in dezelfde tijd worden geplaatst als de scheiding en verdeling van de goederen van Giessen onder Otto van Arkel en Willem de Brederode in 1382 (zie noot 17, pag. 125).
19. Idem, noot 17, pag. 5.
20. M.K.E. Gottschalk. Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland, deel 1, pag. 399 (Assen, 1971).

Verantwoording

In deze bijdrage gaat het vooral om de plaats van de oorspronkelijke sluis en haven van Heerjansdam. Dat heeft alles te maken met de bemalingsgeschiedenis van de Zwijndrechtse Waard. Daaraan dient dus allereerst aandacht te worden besteed. Vervolgens de totstandkoming van sluis en haven in 1741 resp. 1743 en tenslotte de waterlozing gedurende de periode van 1332 tot 1743. Dat levert een oudere sluis en een oudere haven op die, ter onderscheiding van de latere sluis en haven, zullen worden aangeduid met Westsluis resp. Westhaven.

Een algemeen historisch en archivalisch uitgangspunt is dat als plaats van een verdwenen object wordt aangehouden de gemeente waar het object op het tijdstip van verdwijnen stond. Dat was Heerjansdam.

Naar hedendaagse grenzen afgemeten, gaat het om objecten die in Barendrecht hebben gelegen. Om die reden is deze bijdrage ter plaatsing aangeboden aan de Historische Vereniging Zwijndrecht en aan de Historische Vereniging Barendrecht.

De bemalingsgeschiedenis van de Zwijndrechtse Waard

De geschiedenis van de Zwijndrechtse Waard in zijn huidige vorm begint in 1332 wanneer een aanvang wordt gemaakt met de herdijking van de waard die, vermoedelijk in 1322, tijdens een stormperiode is overstroomd. Onderdeel van het herdijking is het afdammen van twee rivierarmen: de Waal en de Devel, die als boezemwateren voor de waard zullen gaan dienen. De Waal dient tevens tot boezem van de oude Riederwaard, tot deze in 1375 overstroomt. Ook de polder Ziedewij heeft vanaf zijn droogmaking in 1496 tot 1572 zijn overvloedig water geloosd door een sluis op de Waal.

Omstreeks 1337 wordt de waard verkaveld. De polders Heerjansdam, Rijsoord en Strevelshoek, San-

delingen Ambacht en Hendrik Ido Ambacht lozen op de Waalboezem; de polders Groote en Kleine Lindt, Kijfhoek, Heer Oudelands Ambacht en Zwijndrecht wateren af op de Devel. In het kader van deze bijdrage zal alleen het functioneren van de Waal als boezem worden belicht. Wat de Waalpolders betreft, is het aannemelijk dat zij kort na 1332 van windwatermolens werden voorzien (1).

De Waal loosde door een sluis (de Westsluis) te Heerjansdam op de Oude Maas. Voor zover nu bekend is, zijn de watermolens van de polders Heerjansdam en Rijsoord en Strevelshoek vervangen.

De watermolen van de polder Heerjansdam was oorspronkelijk een wipmolen die vóór 1774 werd vervangen door een achtkantige met riet gedekte bovenkruier. Hetzelfde gebeurde in Rijsoord en Strevelshoek nadat de wipmolen in 1724 was afgebrand.

Overigens ligt het voor de hand dat de houten wipwatermolens die, uit hoofde van hun functie, laag, dus bij, naast, in of over het water stonden en veel werden gebruikt, geen al te lange levensduur gehad kunnen hebben en in de loop der eeuwen diverse keren zijn vervangen of uitgebreid gerepareerd.

Als de stad Dordrecht in 1738 de killen in de Biesbosch afsluit om de waterstand in de Noord en Merwede te verhogen, stijgt ook het waterpeil in de Oude maas zodanig dat de Waalboezem niet meer kan afwateren. De Waalpolders besluiten om de sluis te Heerjansdam die, na het gereedkomen van de sluis te Oostendam in 1506, was gedicht, opnieuw aan te leggen, zij het op een andere plaats.

Overigens zijn de dammen in de killen in de Biesbosch rond 1745 weer verdwenen, zodat het waterpeil weer daalt.

Na de ingebruikneming van het Waalboezemgemaal in 1872 komt er een einde aan de natuurlijke afwatering van de Waalboezem. In de loop der jaren is de aandrijving/opvoercapaciteit enkele malen gewijzigd en verbeterd. Tenslotte wordt, in 1969

de bemaling van de Zwijndrechtse Waard overgenomen door één gemaal: "De Hoge Nesse" in de buitenpolder De Hoge Nesse en het Waalboezemgemaal buiten werking gesteld.

Sluis en haven te Heerjansdam vanaf 1741

In de loop der tijd is daarover door een drietal schrijvers bericht. Het is dienstig hun weergave van de feiten te vermelden en daarna een conclusie te formuleren.

Regt (2) is de oudste - 1848. Hij meldt dat in 1741 aan het einde van het dorp (=Heerjansdam) de sluis werd gelegd, om het water van de Waal in de Oude Maas te lozen. De verbinding tussen de sluis en Oude Maas bestempelt hij als een lange haven. De grens met Oost-Barendrecht liep en loopt door het hart van deze haven tot de Waal-sluis en, binnendijks, langs de Westoever van de Waal.

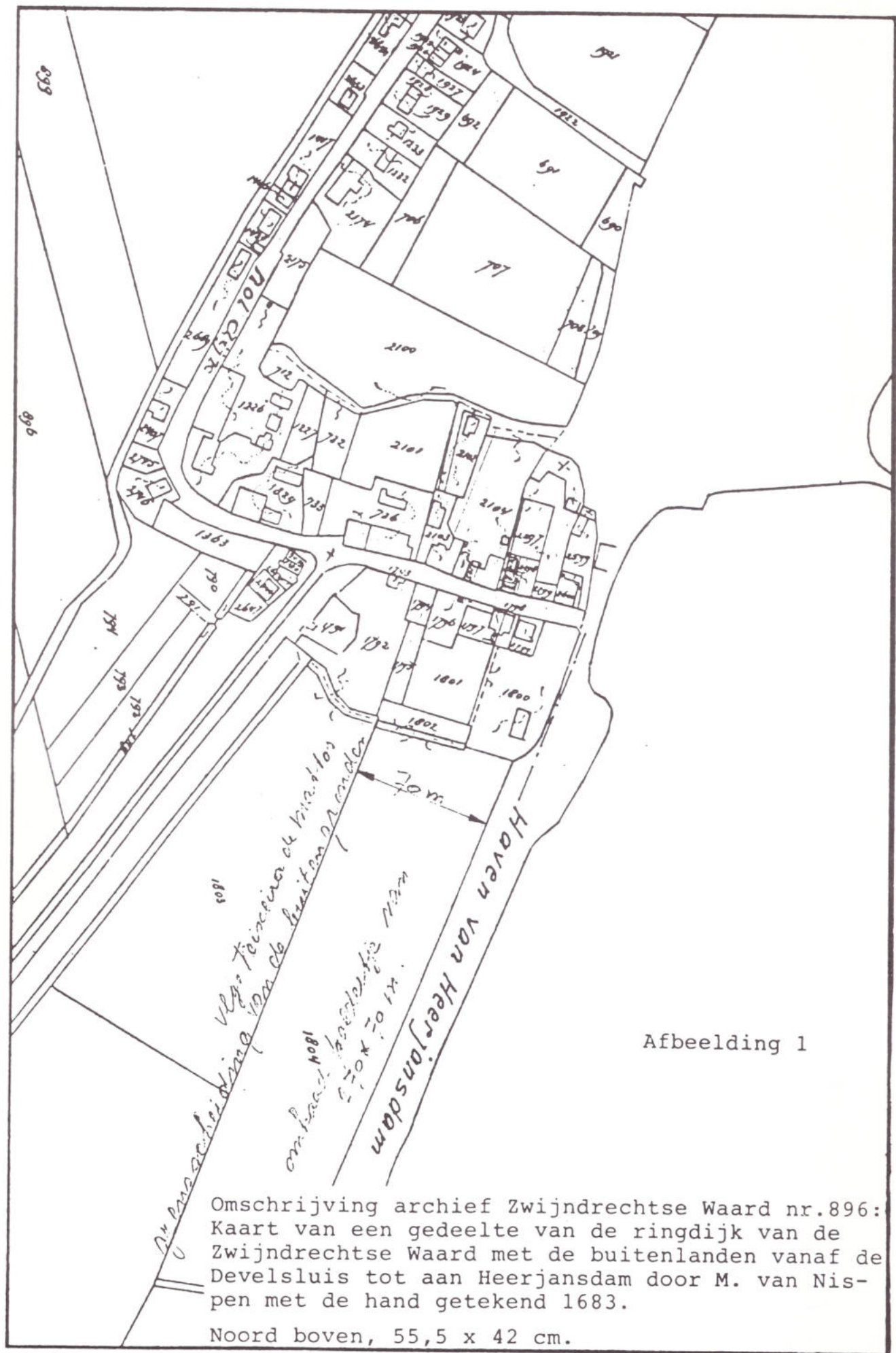
Teixeira de Mattos (3) stelt, ca. 1920, het volgende.

"Op de grensscheiding tusschen de gemeenten Heerjansdam en Barendrecht en op ongeveer 120 meter ten oosten van de aansluiting van de Ringdijk van de waard aan de Noldijk, bevindt zich een uitwateringssluis waardoor de Waalboezem zijn water op de Oude Maas loost. Deze sluis, bij of zeer kort na de herdijking van de waard reeds gelegd, diende tot aan 1872 uitsluitend tot vrije loozing van den boezem." In een noot voegt hij daar nog aan toe:

"De mededeling als zoude de sluis in 1741 voor het eerst gelegd zijn, is onjuist; omstreeks dat jaar had wel een vernieuwing plaats."

Jorissen (4) is de jongste geschiedenisbron.

Hij stelt: op deze plaats (= de dam door de Waal te Heerjansdam) was reeds omstreeks 1333 een sluis gelegd (de Westsluis), doch deze was in de 16e eeuw gedicht en reeds in de 17e eeuw wist niemand zich meer te herinneren, dat er hier ooit één had gelegen. De dam was sedertdien geheel volgebouwd, zodat voor deze nieuwe sluis huis en schuur van Arie Leenheer moesten worden afgebroken. In het

voorjaar van 1743 werd de sluisvliet naar de rivier gegraven en in oktober van dat jaar werd de rekening gedaan.

Dit alles leidt tot de conclusie dat door verstoring van de natuurlijke afwatering van de Waal in 1738, met een sluis te Heerjansdam werd gepoogd de waterafvoer te verbeteren. De sluis werd in 1741 gegraven en gebouwd op een andere plaats dan de oorspronkelijke. De sluisvliet, gegraven in 1743, staat sedertdien bekend als de haven van Heerjansdam.

De waterlozing van 1332 tot 1743

Zoals gezegd, is de afstand van de sluis tot de Achterzeedijk 120 meter. Afbeelding 1 is een kadastrale kaart uit circa 1900 van (Oost-)Barendrecht die onder meer laat zien dat langs de westzijde van de haven van Heerjansdam een perceel is getekend van circa 70 meter breed en, weer ten westen daarvan, een divergerend perceel dat aan de noordzijde, dus langs de Noldijk, 50 meter breed is.

Teixeira de Mattos (5) omschrijft het perceel ten westen van de haven als een "omkaad poldertje dat langs die haven een lengte heeft van ongeveer 270 en loodrecht daarop een breedte van 70 M", en voegt er aan toe: "Langs de westzijde van genoemd poldertje ligt de oostelijke grensscheiding van de buitengronden en -polders, die eigendom zijn van den Zuidpolder onder Barendrecht, deze polder is n.l. van oudsher eigenaar van alle buitendijks gelegen gronden langs de Oude Maas begrepen tusschen de lijn die, langs de westzijde van het poldertje langs de haven van Heerjansdam, ongeveer evenwijdig aan die haven zuidwestwaarts tot aan de rivier doorloopt."

Om het wat anders en aanschouwelijker te zeggen: de lijn tussen perceel 1083 en 1084, op afbeelding 1, was de grens sinds 1332. Deze liep dan zo'n 70 meter westelijker dan de grens die vanaf 1838 geldt. Wanneer we die oude grenslijn wat doortrekken tot over de Noldijk, blijkt dat deze dwars door het perceel met nr. 2103 loopt,

thans bekend als Noldijk 179 en 181. Die oude grens en het perceel komen al ter sprake in 1696. Dirck van der Waal, herbergier van "Den Koningh van Engelandt" in Oost-Barendrecht, verzoekt dan aan dijkgraaf en hoogheemraden van de Zwijndrechtse Waard om vergunning tot het aangrenzend bouwen van een stenen kamer in de ambachtsheerlijkheid Heerjansdam. Hij heeft daartoe eerst van de heer van Heerjansdam het dijkerf gekocht waar voorheen de windkorenmolens stonden (6). Uit de besproken gegevens is de plaats van de korenmolens te bepalen en wel tussen Noldijk 179 en 181. De voorgevel van nr. 181 vertoont nog de kenmerken van een voornaam gebouw van circa 1700. Zie afbeelding 2.

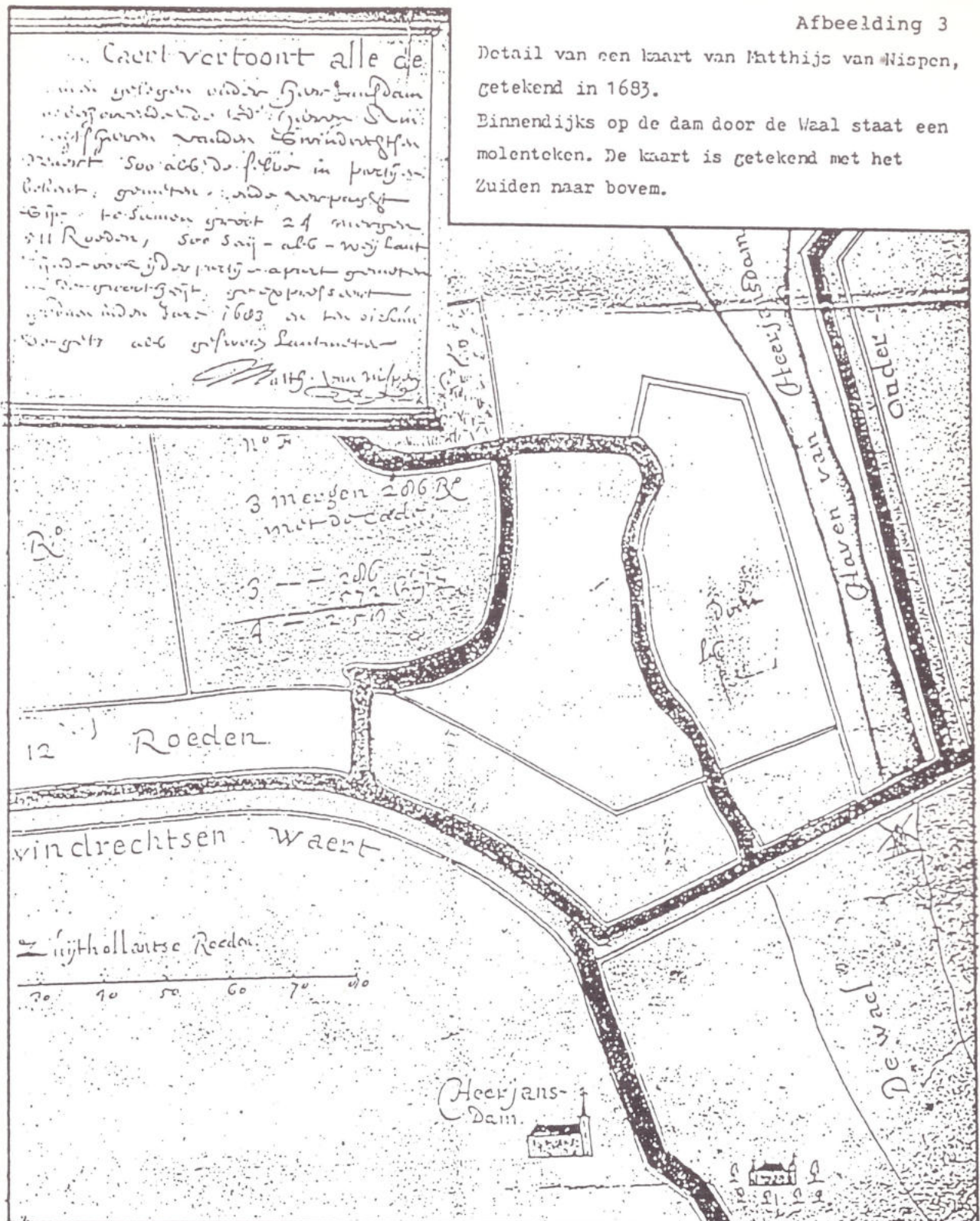
Uit een kaart die Matthijs van Nispen in 1683 heeft getekend, zie afbeelding 3, blijkt de plaats van het omkade poldertje en de korenmolens. Daarop is tevens te zien dat de Westhaven aan de oostzijde wordt begrensd door het omkade polder-tje en dat de molen binnendijks stond aan het begin van de Westhaven.

Afbeelding 2

Detail van een kaart van Matthijs van Nispen, getekend in 1683.

Binnendijs op de dam door de Waal staat een molenteken. De kaart is getekend met het Zuiden naar boven.

Dese Caert vertoont alle de landen gelegen onder Heerjans-dam toebehorende Ed^e Heeren Ambachtsheeren vanden Swindrechtsen Waert soo als de selve in partijen bekend gemeten ende verpaght zijn, tesamen groot 24 mergen 511 Roeden, 300 saij-als-weijlant. Zijnde voor ijder partij apart gemeten en den grootheijt geexpresseert gedaen inden Jare 1683 en ten oirkunde get: als gesworen lantmeter

Matth. van Nispen

Op die plaats moet ook de verbinding, de Westsluis, zijn geweest tussen Waal en Westhaven. Rest nog de vraag wanneer deze sluis is gedicht. In 1506 werd, ter verbetering van de afvoer van het Waalwater, een sluis te Oostendam gelegd (7), kennelijk omdat de Westsluis te Heerjansdam niet of onvoldoende functioneerde.

Het dichten van de Westsluis en het bebouwen van de dam ter plaatse, zal na 1506 geweest kunnen zijn.

Of, in verband daarmee, de korenmolen voor of na 1506 is gebouwd is (nog) niet achterhaald. Zijn oudste vermelding dateert van 1521 toen er sprake was van verkoop. Hij is dus gebouwd vóór 1521 op een strategisch uitstekende plaats: door de dam, de Waal en de Westhaven zowel over land als over water bereikbaar.

Samenvatting

Vanaf 1333 lag in de Waaldam de Westsluis op zo'n 50 meter ten oosten van de aansluiting Achterzeedijk/Noldijk. De sluisvliet naar de Oude Maas, de Westhaven, dateert eveneens van 1333, wordt nog in 1683 de haven van Heerjansdam genoemd en is daarna in onbruik geraakt en gedempt. Tot circa 1506 heeft de Westsluis gefunctioneerd en is daarna gedicht.

Verwijzingen:

1. "Swindregt Were" van oktober 1990: Een windwatermolen in de Zwijndrechtse Waard in 1339.
2. J.W. Regt. Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van den Zwijndrechtschen Waard, den Riederwaard en Het land van Putten over de Maas. Zwijndrecht - 1848. Bl. 87, 91 en 92.
3. Jhr. L.F. Teixeira de Mattos. De Waterkeeringen, Waterschappen en Polders van Zuid-Holland, deel VI. De Eilanden, Afdeeling II, Het eiland IJsselmonde. Bl. 68.
4. F. Jorissen. Het hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard. Zwijndrecht - 1976. Bl. 75.
5. Teixeira de Mattos. Bl. 655 en 656.
6. Archief van het hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard, nr. 815.
7. Jorissen. Bl. 50.

K. Brinkman

HET RECHTERLIJK ARCHIEF VAN ZUID-HOLLAND
(aantekeningen uit de criminele rollen)

Nr. 63 (10 juli 1729)

Cornelis Hendrik de Jong als vader en voogd over Hendrik Corneliszn. de Jong procedeerde tegen Wouter Huijgen Verhoek, schepen en bode van Sandelingenambacht. De gedaagde had het arbeidsloon aan H.C. de Jong niet uitbetaald.

Nr. 126 (10 maart 1803)

Jacobus van Looij, oud 46 jaar, heeft bekend dat hij als rietsnijder, wonende te Hendrik Ido Ambacht, riet heeft gesneden in de Dommis en in de haven van de Oostendam.

Het riet behoorde toe aan Jan v.d.Herfst. Hij werd door Arij Hardenbol gewaarschuwd dat hij geen riet mocht snijden dat niet van hem was. Het riet verkocht Van Looij voor een halve stuiver per bos.

Het vonnis: "Acht dagen gevangenis en op water en brood te worden gespijzigd".

Nr. 128 (23 juli 1809)

Joosje van Loon, "oud 16 jaaren en zijnde zwervende, heeft buijten boeijen en pijn van ijser en banden vrijwillig erkend en beleeden" dat zij als dienstmeisje bij Jan Colijn, een linnenbleker te H.I.Ambacht heeft gestolen. Joosje woonde in bij haar moeder te Ambacht. Zij heeft ontvreemd: "een paar kousen, een luur, een muts, een baaije rok, een halsdoek, drie doeken en een blauw sloof". Zij gaf het gestolene aan haar moeder die de spullen naar de bank van lening te Dordrecht bracht om dit te verpanden. "Op woensdag den 26e van de Grasmaend 1809 des ogtents vroeg werd uijt zeekeere lootsje staende bij de wooning van Bastiaan Nuyen onder H.I.Ambacht vermist: een manshembt en een witte vrouws borstrok".

Het vonnis: geseling en verbanning uit Zuid-Holland. Procureur: Anthony Hoynk van Papendrecht.

(verzameld door wijlen P.Visser)

Colofon

"Swindregt Were" een naam die naast "Swijndregt Were" al vroeg genoemd wordt voor de Zwijndrechtse Waard, is een gezamenlijk periodiek van het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht.

Het blad verschijnt twee tot drie keer per jaar en wordt gratis aan de leden van de beide verenigingen toegezonden.

Redactie H.I.Ambacht:	Redactie Zwijndrecht:
mw P.M. Kats-	drs C.R. van den Berg
van de Velde	A. van der Linden
C. Lagendijk	K. Popijus
A. de Zeeuw	mw. E. Dreesens-
	van der Linden

Redactie-adres:

Prins Bernhardstraat 28, 3331 BR Zwijndrecht
telefoon 078 - 194677
(tevens adres secretariaat Historische Vereniging Zwijndrecht).

Secretariaat Historisch Genootschap
Hendrik Ido Ambacht:

Ir. H. van Vliet, Weteringsingel 38
3242 AJ H.I. Ambacht - telefoon 01858-12272
Postgiro nummer 440728

Druk: Pro Patria Zwijndrecht

De verkoopprijs voor losse nummers
bedraagt f 4,75.

ISBN 90-73236-05-3

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

